

Boj Karla Durmana s ruskou ideologickou hegemonií – Ztracené iluze. Ruská politika vůči Bulharsku v letech 1877–1887. Pozvánka k (demytologizační) četbě¹

Marek Jakoubek

KAREL DURMAN'S STRUGGLE WITH RUSSIAN IDEOLOGICAL HEGEMONY – LOST ILLUSIONS. RUSSIAN POLICIES TOWARDS BULGARIA IN 1877–1887. INVITATION TO A (DEMYTHOLOGIZING) READING

This paper provides a Czech translation of the introductory chapter of *Lost Illusions. Russian Policies towards Bulgaria in 1877–1887* (1988) by the Czech historian Karel Durman, who lived in exile in Uppsala, Sweden, since 1980. The translation is preceded by a commentary written by the translator, which introduces the reader to the most important moments in Durman's life and work and the historical background of the text and its contemporary reception.

KEYWORDS:

Karel Durman; Bulgaria; Russia; Balkans; ideology; hegemony

Když 14. dubna 2023 ve švédské Uppsale v nedožitých 91 letech zemřel Karel Durman, jen hrstka lidí v České republice věděla, že byl ještě živ. Více než čtyři dekády, které uplynuly od jeho emigrace do Švédska v roce 1980, s sebou mimo jiné přinesly skutečnost, že řady pamětníků jeho tuzemského působení již notně prořídly; žáky si zde z pochopitelných důvodů vychovat nemohl. I když se do rodné vlasti po změně režimu opakovaně vracel a v principu velmi úspěšně zde po nucené odmlce znovu publikoval,² jeho domovem už navždy zůstala země na severu. Že jeho odchod u nás reflektoval jen jediný nekrolog, otištěný v periodiku vycházejícím v angličtině,³ nejspíše dobře zrcadlí stav povědomí o této pozoruhodné osobnosti v naší zemi.

Nelze ovšem vyloučit (a lze si jen přát), že se situace změní, neboť péčí nakladatelství Karolinum letos po dlouhé, patnáctileté odmlce vyšla další Durmanova česká

---

1 Příspěvek je dílčím výstupem projektu specifického výzkumu Univerzity Hradec Králové *Sociálně pedagogické aspekty v práci s etnickými minoritami* č. 2/II_24.

2 Karel DURMAN, *Popely ještě žhavé. Velká politika 1938–1991. I. Válka a nukleární mír 1938–1964*, Praha 2004; TÝŽ, *Popely ještě žhavé. Velká politika 1938–1991. II. Konce dobrodružství*, Praha 2009; k ohlasům viz např. Jiří ELLINGER, *Recenze. Karel Durman: Popely ještě žhavé: Velká politika 1938–1991. I. Válka a nukleární mír, 1938–1964*, *Dějiny a současnost* 27, 2005, č. 1, s. 44; Aleš SKŘIVAN, *Recenze. Karel Durman: Popely ještě žhavé II. Konce dobrodružství*, *Historický obzor* 21, 2010, č. 1/2, s. 44–45.

3 Aleš SKŘIVAN st., *Karel Durman (July 13, 1932 — April 14, 2023)*, *West Bohemian Historical Review* 13, 2023, č. 1, s. 117.

monografie *Konec mýtu o věčném přátelství. K charakteristice ruské politiky v Bulharsku v letech 1876–1887*, kterou k publikaci edičně připravil Marek Jakoubek.⁴ Podkladem pro ni byla studie otištěná v roce 1979 pod pseudonymem Karel Kinský v samizdatovém *Sborníku historických studií*, vzhledem k (vnucené) publikační platformě v mezidobí zcela zapomenutá, ovšem díky současné ruské válce vůči Ukrajině opět velmi aktuální (původní text napsal Durman mimo jiné v reakci na sovětskou okupaci roku 1968).

Tento Durmanův návrat na pulvy českých knihkupectví je ovšem specifický v tom, že v zásadě především rehabilituje Durmanovu předemigrační tvorbu, která vzhledem k okolnostem totalitního režimu nemohla být řádně publikována. Durmanovou emigrací se ovšem jeho tvůrčí život nezastavil. Záhy po usazení ve Švédsku se jeho novým působištěm stal Institut východoevropských studií (Institute for East European Studies) univerzity v Uppsale. Zde pak také sepsal řadu prací, které se ve světě dočkaly zaslouženého ohlasu (k pracím i jejich ohlasům viz níže). Jaká (pokud vůbec nějaká) byla dobová recepce těchto publikací u nás, nevíme, každopádně s jedinou výjimkou nebyly našimi autory recenzovány. Onou výjimkou byla z pochopitelných důvodů až po změně režimu publikovaná recenze knihy *Lost Illusions. Russian Policies towards Bulgaria in 1877–1887* z pera bulharistky/balkanistky Růženy Havránkové,⁵ ztracená ovšem v tematicky spíše mimoběžném periodiku.

Uvedená publikace *Lost Illusions*⁶ vyšla ve stejném roce (1988) jako další Durmanova práce *The Time of the Thunderer. Mikhail Katkov, Russian Nationalist Extremism and the Failure of the Bismarckian System 1871–1887*.⁷ Šlo o první anglicky psané monografické počiny K. Durmana po emigraci do nové vlasti a na novém pracovišti.⁸ Obě práce přitom navazovaly, tematicky i argumentačně, na Durmanův samizdatový příspěvek,

4 Karel DURMAN, *Konec mýtu o věčném přátelství. K charakteristice ruské politiky v Bulharsku v letech 1876–1887*, ed. Marek Jakoubek, Praha 2024.

5 Růžena HAVRÁNKOVÁ, Recenze. Karel Durman: *Ztracené iluze. Ruská politika vůči Bulharsku 1877–1887*, *Historie a vojenství* 40, 1991, č. 3, s. 176–179.

6 Karel DURMAN, *Lost Illusions. Russian Policies towards Bulgaria in 1877–1887*, Uppsala 1988.

7 TÝŽ, *The Time of the Thunderer. Mikhail Katkov, Russian Nationalist Extremism and the Failure of the Bismarckian System 1871–1887*, New York 1988. K ohlasům obou prací viz např.: Martin KATZ, *Reviewed Work: Karel Durman: Lost Illusions. Russian Policies towards Bulgaria in 1877–1887*; Karel Durman: *The Time of the Thunderer. Mikhail Katkov, Russian National Extremism and the Failure of the Bismarckian System, 1871–1887*, *The American Historical Review* 95, 1990, č. 3, s. 870–871; Ivo N. LAMBI, *Reviewed Work: Karel Durman: The Time of the Thunderer. Mikhail Katkov, Russian National Extremism and the Failure of the Bismarckian System, 1871–1887*, *Canadian Journal of History* 24, 1989, č. 3, s. 418–420; David MACKENZIE, *Reviewed Work: Karel Durman: The Time of the Thunderer. Mikhail Katkov, Russian National Extremism and the Failure of the Bismarckian System, 1871–1887*, *The Russian Review* 48, 1989, č. 4, s. 419–421; D. W. SPRING, *Reviewed Work: Karel Durman: Lost Illusions. Russian Policies towards Bulgaria in 1877–1887*, *Slavonic and East European Review* 67, 1989, č. 4, s. 633–634; Stefan TROEBST, *Reviewed Work: Karel Durman: Lost Illusions. Russian Policies towards Bulgaria in 1877–1887*, *Südost-Forschungen* 48, 1989, č. 1, s. 416–419.

8 Z těch monografických k nim později přibyla ještě Karel DURMAN, *The Reckoning. The Soviet Glasnost Debate (1987–1990: Systemic Crisis)*, Uppsala 1991.

ze kterého ještě také v mnohém čerpaly.⁹ Podobnost (někdy doslovná) obou textů navzájem, kterou zaznamenali (a kritizovali) někteří recenzenti,¹⁰ je tak právě důsledkem faktu, že oba texty vznikly rozpracováním původního českého rukopisného zdroje. Z obou prací je samizdatové verzi (a tedy i publikaci vydané letos v Karolinu) bližší práce *Lost Illusions*. Ve srovnání s původní samizdatovou verzí v ní Durman ukazuje, jak lze dané téma pojednat, má-li autor k dispozici u nás tehdy nedostupnou literaturu publikovanou na Západě. Samozřejmě rozšíření pramenné základny bylo ale jen jedním aspektem těchto nových možností. Tou druhou byla nová výkladová schémata. I když Durman i nadále zůstával (stejně jako v předchozím období) v jádru pozitivistickým historikem, přece jen je na *Lost Illusions* patrný (vědomý) posun v interpretačním rámování, přesněji jeho cílené (vy)užití. Zatímco v původním českém textu Durman v zásadě pouze „suše“ předkládá „fakta“, aby ukázal, že ruský, respektive sovětský výklad rusko-bulharských vztahů v uvedeném období neodpovídá historické skutečnosti, anglická monografie již tento výklad traktuje jako (cíleně vytvořený a záměrně udržovaný) *mýtus*, tj. ukazuje, že nejde jen o „nepravdu“, ale o integrální součást ruské snahy o ideologickou hegemonii. Jako by si Durman až ve svobodném světě uvědomil, že válka se vede také ideologickými prostředky a že bitevním polem je i výklad dějin. A pustil se do boje — do boje s mýtem.

Nejlépe a nejexplicitněji formuluje Durman základy svého „demytologizačního“ úsilí, jakož i celkové poselství své knihy v její úvodní kapitole, jejíž český překlad přinášíme níže. I když kapitola jasně naznačuje hlavní výkladovou linii celé práce, jejíž bezmála dvousetstránkový výklad samozřejmě nahradit nedokáže. Předkládáme ji tak především jako pozvánku k četbě samotné práce, jejíž poselství je díky současné agresi Ruska na Ukrajině, bohužel, opět aktuální.

9 V samotném závěru „Úvodu“ své samizdatové studie Durman píše, že text vychází z rukopisu *Bismarck, Rusko a východní otázka (1870–1890)*. Tato práce nebyla (v češtině) nikdy publikována (nejspíše z důvodu emigrace K. Durmana), lze tedy předpokládat, že uvedené dvě první Durmanovy zahraniční monografie vznikly právě rozpracováním tohoto v jeho mateřštině nikdy nevydaného díla.

10 Viz např. Richard J. CRAMPTON, *Reviewed Work: Karel Durman: Lost Illusions. Russian Policies towards Bulgaria in 1877–1887*, *The English Historical Review* 107, 1992, s. 754–755.

Ztracené iluze. Politika Ruska vůči Bulharsku v letech 1877–1887

Karel Durman

ÚVOD: BOJ S MÝTEM¹¹

„Nelze-li být Rusem bez nadávek, násilí, nespravedlnosti, licoměrnosti, bez zabírání cizích chrámů, urážení cizích tradic, lsti k jednomu, závisti a nenávisti k mnohým — pak se ochotně zříkám toho být Rusem.“

hrabě Petr Valujev, předseda ruské ministerské rady¹²

„Minulost Ruska byla udivující, jeho přítomnost je více než velkolepá a co se týká budoucnosti, stojí výše než všechno, co si může vykreslit ta nejsmělejší představitelství. Toto je hledisko, z něhož má být zkoumána a psána ruská historie.“

hrabě Alexandr Benkendorf, šéf policie za vlády Mikuláše I.¹³

Historie toho, co je dnes módně a nesprávně označované „východní Evropou“, je zastíněná mýty, jež pramení částečně v přílišném zjednodušování pojmů, ale především v politických a ideologických důvodech. Mýtus o „věčném přátelství“ mezi Bulharskem a Ruskem je jedním z nejodolnějších a obecně nejpřijímanějších mýtů, který vychází z dogmatu o ruském poslání osvoboditele coby základního stavebního kamene ruské nacionalistické ideologie, jíž věrně slouží. Počínaje od šedesátých let 19. století byl zpochybňován revolucionáři i liberály, politickými mysliteli i historiky,¹⁴ ovšem bez větších viditelných efektů.

Podstata tohoto osvobozovacího poslání a rusko-bulharských vztahů se dramaticky odhalila v průběhu formativních let budování moderního bulharského státu, v letech 1877–1887. Díky specifickým podmínkám, na kterých se podílela krize na Východě a válka v letech 1877–1878, se Bulharsko stalo pro ruskou politicko-vojenskou strategii stěžejním. Noví nacionalističtí extremisté a hlasatelé expanze, kteří na Bulharsko nahlíželi jako na další Polsko, považovali jeho pevné ovládnutí za zcela nezbytné, čemuž odpovídala tvrdost metod, které toto ovládnutí měly zajistit. Vasil Kolarov, známý komunistický lídr, to charakterizoval následujícím způsobem: „V průběhu deseti let vyvinula carská vláda kolosální energii, aby upevnila své

11 K. DURMAN, *Lost Illusions*, s. 9–14.

12 Pjotr Alexandrovič VALUJEV, *Dnevník 1877–1884*, Petrohrad 1919, s. 13.

13 Viz Anatolij Michajlovič SACHAROV, *Istoriografija istorii SSSR. Dosovetskij period*, Moskva 1978, s. 103–104.

14 V historiografii může za odrazový můstek posloužit studie Evgenij KARNOVIČ, *Ob učastiji Rosiji v osvoboždeniji christijan ot tureckogo iga*, *Otečestvennyje zapiski*, 1878, č. 1, s. 121–158, č. 2, s. 391–418, zde s. 236–237.

panství v nově utvořeném, quasi nezávislém státě. Uvedla do chodu všechny prostředky asijsko-byzantské diplomacie od masové korupce a podplácení politických spekulantů až po organizování státních převratů, verbování vrahů a odstraňování těch bulharských státníků, kteří překáželi jejím plánům.¹⁵

Výsledkem byla ponižující porážka politická i morální. Jakkoliv vděční se Bulhaři mohli cítit za své osvobození z turecké nadvlády, povstali nyní na obranu své čerstvě nabyté nezávislosti a národní důstojnosti. Během krize let 1885–1887, která poprvé (a jedinkrát) v moderní historii postavila bulharskou otázku do popředí velmocenské politiky, se vzájemné odcizení nakonec stalo tak hlubokým, že nic menšího než okupace nemohlo znovunastolit ruský vliv. To ovšem petrohradská vláda, obávající se války s evropskou koalicí, nemohla riskovat.

Selhání v případě Bulharska vytvořilo v ruském chápání těžké trauma, o nic menší než to, které mělo původ v krymské válce a Berlínském kongresu. Na politické úrovni to spustilo finální přeorientování se z tradičních evropských konzervativních monarchií k „nepřirozené“ alianci s republikánskou Francií. Na ideologické úrovni to zintenzivnilo — především pak právě v bulharském kontextu — debatu o „poslání osvoboditele“ (jindy také označovaném jako poslání „svaté“ nebo „historické“) ve slovansko-pravoslavném prostředí, tj. ve sféře ruského „legitimního národního (bezpečnostního) zájmu“. Kromě pozornosti ze strany historiků¹⁶ se debata o tématu rozvíjela především v celé řadě pojednání a memoárů napsaných výraznými figurami, které strávily kritické období v politické nebo vojenské službě — generál Ovsjanyj, Parensov, Sobolev a poradci a diplomaté jako Karcov, Golovin, Matvejev a další.¹⁷

Tváří v tvář výzvě liberalismu obhájci zkrachovalé věci pouze více či méně rozšiřovali vládní interpretaci bulharských událostí. Podle nich neštěstí pramenilo z neustávajících intrik nepřátelského Západu a jeho údajných přísluhovačů — prince Alexandra Batenberského a bulharských politiků obou křídel, konzervativního i liberálního, osob, do nichž Rusko investovalo svou velkodušnou důvěru. Pokud „patriotičtí“ spisovatelé cenzurovali své vlastní řady, potom tím chtěli posílit pevnou a konzistentní politiku, o kterou usilovalo ministerstvo zahraničních věcí, a tím opět jen opakovali, co již bylo řečeno současným panslavisticko-nacionalistickým tiskem (Katkov, Aksakov). Jakkoliv podivné se to zdá, této zjevně jednostranné prezentaci bylo předurčeno, aby přežila do dnešních dnů a dala základ metodě, ve které je mýtus „věčného přátelství“ ochraňován proti nepřijemným pravdám.

15 Pavel PAVLOVIČ (ed.), *Avantjuri ruskogo carisma v Bolgarii*, Moskva 1935, s. III.

16 Pro vysvětlení z nacionalistické pozice viz Sergej S. TATIŠČEV, *Iz prošlogo ruskoj diplomatiji*, Sankt-Peterburg 1890; pro liberální úhel pohledu viz Pavel MILJUKOV, *Balgarskata konstitucija*, Soluň 1905; pro nestrannou studii viz Sergej M. GORJAINOV, *Rozryv Rossii s Bolgarije v 1886 g.*, *Istoričeskij věstnik* 147, 1917, č. 1, s. 173–201.

17 A. F. GOLOWINE, *Fürst Alexander I. von Bulgarien (1879–1886)*, Wien 1896; Petr PAREN-SOV, *Iz prošlogo III*, Sankt-Peterburg 1908; Pavel A. MATVEJEV, *Bolgarija posle Berlinskogo kongressa*, Sankt-Peterburg 1887; Leonid N. SOBOLEV, *K novejšej istorii Bolgarii. Materialy o vnutrennej politike 1881–1883gg*, *Russkaja starina*, 1886, s. 704–752; Nikolaj R. OVSJANIJ, *Bližnij vostok i slavjanstvo*, Sankt-Peterburg 1913; Jurij S. KARCOV, *Sem let na Bližnem vosto-ke, 1879–1886*, Sankt-Peterburg 1906; atd.

Po říjnové revoluci vystavili první z marxistických historiků tzv. Pokrovského školy nacionalistický koncept zničující kritice. Sám Michail Pokrovskij udal tón hodnocení bulharského dramatu.¹⁸ Nacionalistická argumentace byla nicméně pouze dočasně umlčena, nikoliv poražena.

V roce 1928 publikoval Sergej Skazkin první díl své práce o alianci tří císařů, práce pro naše téma stěžejní.¹⁹ Čtenáři byli pod silným dojmem jednak z jeho kultivovaného stylu, a navíc z faktu, že prezentoval rozsáhlé, dosud neznámé materiály z archivu ministerstva zahraničí. V kapitole „Ruská politika v Bulharsku, 1881–1884“ významně přispěl ke kritice již dříve formulované Pokrovským. Nicméně v celku se jeho interpretace příliš nelišila od „patriotických“ nespokojenců imperiální éry: opět byl na scéně padouch Alexandr Batenberský a zmatkaři z Petrohradu (k nimž Skazkin pouze připojil oba cary, Alexandra II. a Alexandra III.), kteří byli zodpovědní za vzniklý chaos.

Ti, jejichž přáním bylo, aby byla komunistická historiografie vedena z pozic Marxe a Engelse proti carské politice, museli být dílem Skazkina zklamáni. Kolarov měl zřejmě na mysli právě toto, když uvedl, že „sovětské historické vědy (dosud) objasnily rozpínavou politiku na Balkáně ve druhé polovině 19. století nedostatečným způsobem“.²⁰ Toto napsal v úvodu sborníku dokumentů nazvaného *Dobrodružství ruského carismu v Bulharsku*, který může být dost dobře označen jako doslova poslední slovo Pokrovského školy k tematice posláním osvoboditele. Ačkoliv se práce z jakýchsi důvodů vyhýbá období, které pokrývá Skazkin, a zároveň upíná svou pozornost k nejhorším z „asijsko-byzantských“ praktik, jako jsou korupce, konspirace a vraždy po roce 1885, obsahuje řadu dokumentů prvotřídní historické hodnoty.

Okolnosti publikování této práce i její dopady jsou nenávratně ztracené, stejně jako řada dalších záhad z období stalinistických procesů a čistek. Zdá se ale, že sborník, který šel zjevně proti tehdy již převažujícím trendům usilujícím o rehabilitaci „velkolepé minulosti“, byl posledním impulsem, který odstartoval následné násilné perzekuce proti Pokrovského škole. Pod záminkou kritiky jejího údajného „překrucování marxismu“ byl velkoruský šovinismus navrácen na své oprávněné místo a historiografie se stala služkou politické mytologie, která z něj vycházela. Rozličná vydání oficiální *Historie diplomacie*²¹ mohou sloužit jako nejlepší příklad toho, jak se interpretace ruské politiky na Balkáně více a více vzdalovala od historické pravdy, až se stala naprostým falzifikátem. Výrok policejního velitele Benkendorfa, citovaný výše, se stal pravdou. Akademik Skazkin druhý díl své monografie nikdy nenapsal. Zjevně, bez ohledu na to, že jeho srdce hořelo pro myšlenku velikého Ruska, byl přeci jenom příliš vědcem, než aby se účastnil této frašky, proto se stáhl a nadále se odborně věnoval méně kontroverzní tematice středověké západní Evropy. První díl jeho knihy *Konec rakousko-rusko-německé aliance* vyšel v reedici v roce 1974, ale kapitola o ruské politice v Bulharsku byla z textu velmi příznačně vypuštěna.

18 Srov. především Michail N. POKROVSKIJ, *Diplomatija i vojny carskoj Rossii v XIX stoletij*, Moskva 1923, s. 345 a následující.

19 Sergej D. SKAZKIN, *Konec avstro-rusko-germanskogo sojuza*, Moskva 1928.

20 P. PAVLOVIČ (ed.), *Avantjuri*, s. IV.

21 Vladimir Petrovič POTĚMKIN (ed.), *Istorija diplomatii*, Moskva 1941–1945 (dopl. překl.).

V mezidobí byly na Západě publikovány dvě práce — Blackova a Jelavichova,²² které představovaly velký krok kupředu. Především druhá z nich dobře osvětlila základní fakt, že v jádru komplexního procesu rusko-bulharského odcizení leží jako rozhodující faktor nevyhnutelný konflikt mezi velkoruskou rozpínavou ambicí a bulharským hledáním národní nezávislosti. Těžko srozumitelná je ale Jelavichova důvěra vůči „patriotu“ Skazkinovi, a to jak při hodnocení situací a zainteresovaných osobností, tak i v neochotě seriózně vzít v potaz ty zdroje a prameny, které Skazkin ignoroval nebo neschvaloval. (To zahrnuje nejenom vysoce kontroverzní takzvanou Jacobsohnovu sbírku dokumentů,²³ ale také memoáry Golovina a Karcova, kteří ruskou politiku s vervou kritizovali.)

Z tohoto úhlu pohledu si zaslouží speciální uznání studie Eleny Statelové o bulharské diplomacii v letech 1879–1886.²⁴ Zatímco po mnoho let i klasici jako Simeon Radev²⁵ byli na zakázaném seznamu a mýtus „věčného přátelství“ vládl v samotném Bulharsku v ryzí formě, Statelová, kromě toho, že představila důležité a nové detaily, také vyvrátila klíčové tvrzení ruských apologetů, opakované i Skazkinem a Jelavichem, že princ Alexandr přišel na bulharský trůn jako programový nepřítel Ruska a že odpovídajícím způsobem od počátku jednal.

Žádný podobný pozitivní přístup, který by vypovídal o návratu k serióznímu výzkumu, ale nevystopujeme v sovětské historiografii. Historie rusko-bulharských vztahů v nejcitlivějším období let 1879–1887 se poté, co se Skazkin tématu přestal věnovat, stala výsostným územím akademika Vladimira Chvostova. Autor kdysi nadějných studií o ruské expanzi na Blízký východ se stal bdělým strážcem velkoruského *raison d'état*. To, co Chvostov dříve naznačil v obecně zaměřených studiích,²⁶ plně zformuloval ve své knize *Problémy historie zahraniční politiky Ruska v mezinárodních*

22 Cyril Edwin BLACK, *The Establishment of Constitutional Government in Bulgaria*, Princeton 1943; Charles JELAVICH, *Tsarist Russia and Balkan Nationalism*, Berkeley 1956.

23 Jacobsohn publikoval v r. 1893 v Sofii sbírku pojmenovanou *Dokumenty z tajných archivů ruské vlády* (*Dokumenti iz sekretnite archivi na ruskoto pravitelstvo*, lépe známou z německé edice: R. LÉONOFF, *Documents secrets de la politique russe en Orient, 1881–1890*, Berlin 1893), která obsahuje telegramy, které Jacobsohn údajně okopíroval, zatímco sloužil jako zaměstnanec (dragoman) ruského konzulátu v Ruse. Petrohrad označil dokumenty za „práci falzifikátora“; Skazkin a Jelavich se s tímto závěrem ztotožňují. Současní autoři jsou v této otázce zajedno s Pokrovským, Karcovem a Golovinem, a totiž, že Jacobsohn pravděpodobně depeše četl a jejich obsah následně více či méně přesně reprodukoval. Nesporné sborníky *Avantjuri ruskogo carisma v Bolgarii* dochází ke stejnému závěru (srov. M. N. POKROVSKIJ, *Diplomatija*, s. 346; A. F. GOLOWINE, *Fürst Alexander*, s. 495; J. S. KARCOV, *Sem let*, s. 279). Z těchto důvodů se zdá, že tyto dokumenty nelze použít jako důvěryhodný pramen — chyba, které se dopustil německý historik Hajek ve své práci Alois HAJEK, *Bulgaris Befreiung und staatliche Entwicklung unter seinem ersten Fürsten*, Mnichov 1939 — nicméně nemohou být zcela ignorovány.

24 Elena STATELOVA, *Diplomacijata na Knjažestvo Bălgaria 1879–1886*, Sofie 1979.

25 Simon RADEV, *Stroitelite na savremenna Bălgarija*, Sofie 1911, 2 svazky.

26 Srov. např. *Istorija SSSR s drevnejšich vremen do našich dnei*, 1. řada, díl 5, Moskva 1967, s. 530 a následující.

vztazích.²⁷ Nalezneme zde závěry a hodnocení shodné s těmi, jejichž autory byli šovinisté imperiální éry, s jediným rozdílem, a to tím, že nepřátelům ruské vlády jsou dány jiné přívlastky. Tak byl Stefan Stambolov, prominentní bulharský nacionalistický politik, kterého komunista Kolarov označoval jako „vůdce protiruské progresivistické strany“ a kterého carští úředníci pranýřovali jako „nihilistu, následovatele Dantona a Marata“, Chvostovem charakterizován jako agent „bulharské velkoburžoazie spojené s vídeňskou burzou“.²⁸

Současní autoři nemohou mít ambici nabídnout definitivní práci o ruské politice v Bulharsku v období 1877–1887. Žádný historik toto nemůže za stávajících podmínek splnit.

Před padesáti lety Skazkin upozornil, že bez výzkumu v archivech ministerstva války a Svatého synodu²⁹ (a tyto jsou stále beznadějně uzavřeny všem zvědavým očím, můžeme dodat) nemůžeme s jistotou potvrdit ani základní fakta.³⁰ Samozřejmě měl naprostou pravdu. Často můžeme nabídnout jen nezávazná vysvětlení; často registrujeme pouze izolovaná fakta bez jakékoliv možnosti je ověřit nebo s nimi dále pracovat. Tak například Skazkin zmiňuje plán Svatého synodu „přesunout do Bulharska větší množství starověrců, kteří by mohli ukáznit nevděčné Bulhary“.³¹ Nikdo se ovšem o tomto tvrzení už více nedozví. Podobně jsme byli informováni o nejdůležitějších plánech ruské armády na „konečném řešení“ bulharského problému (tj. o ustanovení přímé ruské vlády) pouze nepřímou a ve fragmentech prostřednictvím depeší ministerstva zahraničí.

Jakkoliv frustrující mohou tyto limity být, máme hojně důkazy k tomu, abychom mohli odhalit základní lež mýtu „věčného přátelství“. A takový je také cíl této práce.

z angličtiny přeložili Kateřina Churtajeva a Marek Jakoubek

RÉSUMÉ:

The core of the paper is a Czech translation of the introductory chapter of Karel Durman's *Lost Illusions. Russian Policies towards Bulgaria in 1877–1887* (1988), his first English-language text after his emigration to Sweden in 1980. It contains Durman's key line of interpretation, which characterizes his entire work: to expose the fundamental fallacy of the myth of "eternal friendship" between Russia and Bulgaria, i.e. to prove that it is a myth, deliberately created and consciously maintained. Durman goes on to show that the myth of "eternal friendship" between Bulgaria and Russia as such is based on the ideological dogma that Russia's mission (considered "sacred" or "historic") is to be a liberator. This is the cornerstone and a highly effective element of Russian nationalist and imperialist ideology. While Russia did indeed contribute significantly to Bulgaria's independence in 1878

²⁷ Vladimir M. CHVOSTOV, *Problemy istorii vnejšej politiki Rossii i meždunarodnyh otnošenij*, Moskva 1977; viz především kapitola „Bolgarskij vopros 1879–1887“, s. 208 a následující.

²⁸ P. PAVLOVIČ (ed.), *Avantjuri*, s. IV; V. M. CHVOSTOV, *Problemy istorii*, s. 215; P. PAREN-SOV, *Iz prošlogo*, s. 269–270.

²⁹ Správně „Nejsvětější synod“, dnes „Posvátný synod“. Za terminologické upřesnění děkujeme doc. Hanuši Nyklovi; pozn. překl.

³⁰ S. D. SKAZKIN, *Konec*, s. 212.

³¹ Tamtéž, s. 332.

by winning the Russo-Turkish War, it was primarily pursuing its own power interests, as Durman shows. Its ultimate goal was to gain direct control of Bulgaria and turn it into a Russian protectorate to serve as the basis of Russian influence in the Balkans. While the Bulgarians were indeed grateful to the Russians for their liberation, this did not last long, as the country began to be ruled by a Russian military administration and as it became apparent that Russia was merely imposing its imperial will on Bulgarian territory. The works of Russian historians of various backgrounds (at the time Durman produced his text) were always written in such a way as to preserve a one-sided (mis)interpretation of history based on the myth of “eternal friendship” between Russia and Bulgaria and defend it against inconvenient truths. Durman thus sees his work as a kind of “demythologization” in relation to the historical period examined and its aftermath.

Doc. PhDr. Marek Jakoubek, Ph.D. et Ph.D., působí na Ústavu sociálních studií Univerzity Hradec Králové a na Katedře filosofie a religionistiky Univerzity Pardubice. Zabývá se teorií etnicity a nacionalismu, česko- (slovensko)-bulharskou krajanskou problematikou a cikánskými/romskými skupinami u nás i ve světě. Činný je rovněž překladatelsky, a to z angličtiny a bulharštiny (marek.jakoubek@uhk.cz).

